

tidsskrift.dk

Om Danebrogens Oprindelse,

Historisk Tidsskrift, Bind 4. række, 5 (1875)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_4rk_0005-PDF/hto_4rk_0005_96523.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96523>

pdf genereret den : 28/5-2008

Om Danebroges Oprindelse.

En historisk hypothes.

Af A. D. Jørgensen.

I.

Vore historiske kilder er som bekendt særdeles fattige på efterretninger om rigets gamle banner; skønt dets oprindelse utvivlsomt går langt tilbage i middelalderen, er det dog først ved dennes slutning, vi hører tale om det, og hvad der da fortælles, bærer præg af en usikker sagnblandet tradition. Heller ikke andre steder fra, af fremmede kilder, kan vi hente oplysninger, som kunde bidrage til at klare dette emne, og vi er derfor henviste til ad omveje at søge at bøde på denne tavshed og benytte videnskabens ret til hypotetisk at løse de gåder, som ellers vilde unddrage sig enhver videre granskning.

De ældste vidnesbyrd om Danebroge er billedlige fremstillinger; korset forekommer ikke blot lige fra Valdemar Atterdags tid i de danske kongers segl som et våbenmærke, men i Erik af Pomerns findes det desuden som et vajende flag, hvis stang holdes af de tre løvers forlapper. Endvidere forekommer det som skibsflag endnu noget længere tilbage i tiden; fremstillingen af, hvorledes St. Lucius's hoved bringes til Roskilde, malet paa højalteret i domkirken år 1498, viser os således et skib med Danebrog; fremstillingen

af dronning Margrete, Kristoffers enke, i Hellig kors kloster i Rostok, hvor hun ligger begravet, viser ligeledes et skib med Danebrog: et rødt banner med pålagt hvidt kors; dette kloster er ombygget og malerierne fornyede ved år 1400, men afbildningerne antages at være efter de ældre. I Everskip hereds segl (Ejdersted) findes korsflaget endog fra kort efter år 1300; her er det ligesom i Roskilde et splitflag¹⁾. Foran paa Kristjern Pedersens udgave af Saxe (1514) ses den danske konge med sine riddere, i hånden holder han en udfoldet fane med Danebrog.

Disse forskellige fremstillinger lader ingen tvivl om, at jo korsflaget er et flyvende banner, et kamp-«mærke», som de alt i middelalderen blev bårne foran hærene. Når prof. Paludan-Müller har villet gøre den modsatte opfattelse gældende, at det nemlig skulde have været et kirkeligt labarum²⁾, så må dette siges at støtte sig på en parallelisering med ældre formentlige forbilleder, foretagen uden hensyn til hvad der er overleveret os om vort eget flag; thi at de ældre forfattere, både i Danmark og Ditmarsken, sammenstiller Danebroge med kejser Konstantins mærke, beviser jo i og for sig ikke, at den ydre form har været den samme. Ser vi derimod hen til hvad vore egne kilder melder om korsflaget, da er der her intet, som tyder hen paa et labarum, medens såvel afbildninger som traditionen bestemt forudsætter krigsfanen, det udfoldede mærke; hvorledes skulde det vel f. ex. kunne være falden kong Erik ind at give løverne en kirkelig helligdom at holde?

Paludan-Müller indvender, at det hellige banners mærke senere kan være sat ind i krigsfanen, at det er denne, som

¹⁾ Årbøger f. nord. Oldkyndighed 1874, s. 423. 426. Foredrag af prof. Kornerup i oldskriftselskabets møde d. 16. Nov. 1875.

²⁾ Sagnet om den himmelfaldne Danebrogsfane (1873), s. 18.

hedder Danebroge, medens hin var en kirkelig helligdom, forholdet er som mellem en moder og datter. Men denne betragtning savner ikke blot enhver begrundelse i vore magre kilder, den synes også at stride mod alt hvad der er overleveret os. Erik af Pomern ejede endnu det rette Danebrog, rigets palladium, derom er alle enige; når han nu vilde sætte det i sit våben, hvorfor tog han da et andet, en senere afledet form, der jo ikke kunde have helligdommens ærværdighed? der existerede jo et bestemt enkelt flag, om hvilket det fortæltes, at det var falden ned fra himlen, om hvilket man troede, at det bestandig forte til sejr; udelukker dette ikke enhver dobbelthed, idetmindste der hvor vi utvivlsomt har en fremstilling af kongebanneret, som i Eriks sigil? Der var jo desuden intet i vejen for, at samme flag kunde være en kirkelig helligdom, og som sådan vel også bæres som processionsfane, og tillige et stridsflag; tvertimod, det var endogså det normale i middelalderen. I fredstid var kirkerne de steder, hvor kongernes og krigshøvdingernes mærker opbevarede; drog man i kamp, da toges fanen fra det hellige alter, blev sat paa spydstage og båret frem for hæren¹⁾. Kirken var jo både det sikreste gemmested i helt almindelig forstand, og tillige et sted, som gav alt hvad der knyttedes til det, en forbindelse med det hellige og dyrebare, som i høj grad stemmer med alle tidens fremstillinger af kampen som en gudsdom og en hellig sag.

Paludan-Müller har endvidere opkastet tvivl om, hvor vidt flaget fra først af har haft rød bund; kilderne, mener han, indeholder intet tilstrækkeligt bevis herfor. Også her

¹⁾ Du Cange, s. v. vexillum; se særlig hvad der fortælles om den hellige Mortens fane.

er dog vistnok tvivlen dreven for vidt. Vi vil ikke lægge vægt på den nylig fremkomne oplysning om det røde korsflag i Rostok, da det jo ikke er afgjort, at det skal være det danske kongeflag; men det synes dog indlysende, at selv om det originale flag ikke mere haves, så er der aldeles ingen grund til at antage, at vor tids kopier, der i uafbrudt rækkefølge nedstammer fra det, skulde have forandret farven; i alle tilfælde strider det mod den tillid, man bør skænke den monumentale tradition ligesåvel som den skriftlige, sålænge den ikke kommer i strid med noget bekendt faktum. Vi tør ikke tvivle på, at jo Danbroge har været fremstillet på farvede billeder fra middelalderen af, så traditionen kunde ikke være afbrudt af ukyndighed; og der foreligger intet, som kunde tyde på, at man nogensinde med forsæt skulde have forandret det hellige mærke. Men de skriftlige vidnesbyrd taler heller ingenlunde herimod; den første forfatter, som nævner farven, nemlig Hans Svaning, kalder den rød, og hvad Hvidtfeldt i den henseende har udtalt, svækker ikke dette udsagn. Paludan-Müller har gjort opmærksom på, at der er en modsigelse i Hvidtfeldts ord på to forskellige steder. Første gang (1599) nævner han fanen i anledning af kong Hans's tog, og her siger han, at den var »grå og tvundet og deraf havde sit navn«; anden gang (1600) kommer han til at omtale den i anledning af toget til Estland og siger, at den var »rød udi feltet«; heraf slutter den lærde kritiker, at den sidste efterretning er af ringere værd, at fanen kun var bekendt som gammel og grå, og at den røde farve kun omtaltes i en mere upålidelig tradition; Hvidtfeldt kunde i mellemtiden mellem de to bind af sin historie have fået den af Svaning¹⁾. Men ved nærmere eftersyn kan vi dog ikke lade

¹⁾ Hvidtfeldts kvartudgave II 106. VI. 169. Pal. M., anf. skr. s. 8 flg.

dette gælde. Netop i fremstillingen af Ditmarskerkrigen følger Hvidtfeldt Svaning, og når han da ikke på dette sted kalder fanen rød, medens han dog gør det året efter, så må vi enten antage, at han har havt betænkeligheder, som senere er fjernede, eller, når dette ikke stemmer med denne forfatters hele karakter, at han ikke udtrykkelig har omtalt den røde farve, fordi han anså denne bemærkning for at være aldeles overflødig for sit eget og læserens vedkommende, da alle kendte den. Herimod kan nu selvfølgelig indvendes, at Hvidtfeldt udtrykkelig kalder den «grå»; men her må vi dog nok give Resen ret i, at der foreligger en trykfejl, graa for graaff; thi af denne forfatter ser vi, at man i hans tid forklarede navnet Danebrog af et dengang brugeligt ord «bragt», der havde fået betydningen «tvundet værk»¹⁾. Hertil sigter da også Hvidtfeldt, og hans beskrivelse af fanen er derfor udsprungen af en navnefortolkning; han har altså ikke villet fortælle sine læsere, hvad farve rigets banner havde, men han har villet forklare, at man fordum havde lavet faner af grovt tvundet garn (bragt) og derfor kaldet denne oldtidslevning efter denne mærkelighed; men i denne forbindelse kunde han ikke komme til at sige, at den var «grå», som noget, der stod i forhold til navnet, men vel at den var grov.

Vi må her endnu med et par ord dvæle ved dette mærkelige navn. At Hvidtfeldts og Resens forklaring af det er falsk, ligger lige for; brog er et klæde²⁾, og Danebrog forklarer altså sig selv, ligesom Danevirke og Danmark. Samme betydning har det vistnok oprindelig havt i tilnavnet Lodbrog eller Lodbroe, hvor det første led i

¹⁾ Resen, Frederik II, s. 466. Det islandske bragð, af bregða, kan ligeledes bruges om en slags konstfærdigt tøj.

²⁾ Worsaae, Om Danebrog, s. 21.

sammensætningen sikkert er det oprindelig hårde «lot», vort «lod», i betydning af skæbne, medens det først senere er misforstået som lod, idet samtidig brog er opfattet i sin særlige betydning af benklæder. Tilnavnet skriver sig snarest fra kong Regners berømte fane «Ravnen», der troedes at have spådomsgave¹⁾. Navnet Danebroge er derfor vistnok, hvad også sammensætningen antyder, langt ældre end korsfanen; men det er senere med rette henført til denne, som det måtte henføres til ethvert dansk hovedbanner. Når det i forbindelsen «Danebrogsskibe» i Sønderjylland er bleven henført til stensætninger i skibsform, da viser det vistnok, at man fordom har kaldet orlogsskibe ved dette navn; der er her altså ingen forbindelse med korsfanen, hvad man heller ikke kunde vente, men navnet viser tilbage til en tid, da ledingsflåderne, måske særlig de kongelige hirdmænds skibe, kaldtes efter det banner, de førte, således som det endnu hedder i visen om kong Hans:

De vunde op deres silkesøj
 så højt i forgyldene rå,
 Danmark-broge i fremmerstavn,
 de lode til Misern stå²⁾. —

Vi vender os nu til de skriftlige kilder, som først omtaler Danebroge og dets oprindelse; det er tre indbyrdes uafhængige forfattere fra begyndelsen af det 16. århundrede. Kristen Pedersen siger i sin danske krønike, at Erik af Pomern blandt de rigsklenodjer, som han førte med sig ud af landet, også havde taget «Danebroge, en bannere, hvilken gud sendte danske mænd ned af himlen med sin hellige engel, at de skulde føre hannem i krige mellem

¹⁾ Sml. Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 439.

²⁾ Arnkiel, Cimbrische Heidenthümer VI, 340.

S. Grundtvig, Danmarks gamle folkeviser, III, 620.

dem og deres fjender, som de og ofte gjorde og vunde dermed stor pris og ære». Hvornår dette jertegn er sket, siger han intet om. Ditmarskens historieskriver Neocorus derimod oplyser, at det tildrog sig i Rusland ¹⁾).

Den tredje kilde er opbevaret os af den flittige samler Peder Olsen, og det på en sådan måde, at den tydeligt ses at være fra en ældre tid. Manden levede som bekendt i reformationstiden, var munk i Gråbrødreklostret i Roskilde og levede mange år efter dets ophævelse, hengiven til literære sysler. Det lille bind optegnelser, han har efterladt, indeholder en rigdom af det mest forskelligartede stof, det er skrevet til meget forskellige tider, med idelige indskud og tilføjelser, der er indsat hele blade eller mindre sedler bagefter og der synes at herske den mest brogede uorden mellem de samlede stykker og brudstykker ²⁾). Hvad særlig stykket om Danebrog angår, da findes det optaget på to forskellige steder, begge gange af samleren bragt i forbindelse med andre notiser. Først findes det blandt «Danmarks tolv fortrin», en ungdommelig lovtale over fædrelandet, nedskreven i året 1527 af den dengang endnu unge forfatter; han roser Danmark for sin beliggenhed, sin ældgamle historie, sin kongestamme, sine udflyttere, sit himmelfaldne flag osv.; dette er det niende af de tolv fortrin. Dernæst findes det på en senere indheftet seddel, der indeholder kronologiske notiser; den ene hele side optages af hvad der er bemærket til år 1219. Langebek har bragt dette i en tildels vilkårlig forbindelse, idet han har samlet og trykt

¹⁾ Kr. Pedersen, Danske Skrifter, V (440). 488. Neocorus, Chronik Ditmarschens I 489. II 232.

²⁾ Bindet findes i den Arnemagnæanske samling som nr. 107. 8. Sml. H. Rørdam, Historieskrivningen og historieskriverne i D. og N. I 47 fl.

en række kronologiske notiser under Peder Olsens navn, som slet ikke findes således i hans hefte ¹⁾). Hvad der på den omtalte seddel findes til 1219, består af 3 led; det første er den historiske efterretning om toget til Estland, som vi finder den i flere gamle årbøger; der omtales, at Reval grundlægges, og at kirken i hine egne kommer under Lunds erkebisper «indtil denne dag». Dette stykke findes alt i grundstammen til disse kronologiske optegnelser, med tilføjelse af endnu en bemærkning om borgen Leal. Dertil er så føjet en opbyggelig fortælling om samme slag, der øjensynligt er tagen af en bog om Hellig Nils i Århus, Roskilde-Knuds søn og altså kong Valdemars søskendebarn. Den indeholder det bekendte træk, at erkebiskop Andreas's ben hjælper de Danske i slaget, og er i det hele holdt i legendestil. Endelig kommer hertil fortællingen om Danebroges fremkomst med løfte om sejr for de danske våben. Der er ingen forbindelse mellem de tre led indbyrdes, de har forskellige forfattere, ja den ene forfatter har øjensynligt ikke kendt de andres beretninger.

At også stykket om Danebroge er taget af en ældre forfatter, fremgår tydeligt nok alene deraf, at begivenheden her henføres til året 1208 og til byen Felin, medens Peder Olsen selv efter annalerne har det rette sted og år; at det samme slag alligevel er ment, således som samleren selv udtaler sin overbevisning om, fremgår yderligere deraf, at også Kristen Pedersen henfører hovedslaget i Estland til året 1208, skønt han har brugt en anden kilde og ikke synes at kende henførelsen af Danebrogssagnet til dette tidspunkt. Vi kan altsaa gå ud fra, i efterretningen om Danebroge, som den findes ordlydende ens på to steder hos

¹⁾ Scriptores r. D. I 182.

den samvittighedsfulde gråbroder, at have en kilde fra ældre tider, selv om vi ikke er istand til at opgive noget nærmere om dens ælde; nok er det at Peder Olsen anså den for at have så megen autoritet, at han ikke tillod sig at forandre noget ved den, end ikke det, som han anså for urigtigt.

I årbogsnotiserne fortælles da følgende: «Andensteds haves den efterretning, at da de troende Danske i hin Anden Valdemars Dage i året 1208 kæmpede med de vantro Liver på et sted i Livland, som kaldes Felin, og, alt næsten overvundne, ydmygelig anråbte den guddommelige hjælp, — da værdigedes de på stand at modtage et mærke, faldet fra himlen, tegnet med et hvidt kors og påtrykt en ulddug, og de hørte en røst fra det høje, at de visselig skulde knuse deres modstandere og vinde en fuld sejr, om det blev båret højt. Således skete det også. Men hin fane kaldes med sit sædvanlige navn Danebroge» ¹⁾).

Samler vi herefter, hvad der er overleveret os om vort flag, er det følgende. Der findes ved middelalderens slutning i de danske kongers væрге et ældgammelt banner, der anses for en helligdom fra fortiden; det føres af kong Hans med på toget til Ditmarsken, men tabes, og vindes først tilbage mange år efter, da det var ødelagt af mol og fugtighed. Om dette banner fortæller traditionen, at det er

¹⁾ Alibi habetur, quod tempore istius V. II. a. 1208, cum Dani fideles in Livonia, in loco, qui Felin dicitur, bellarent contra Livones infideles, et jam fere debellati implorarent devote divinum auxilium, statim vexillum e celo lapsum cruce candida consignatum vellerique impressum recipere meruerunt, vocemque in aere audientes, quod, eo in aere altius elevato, confestim contritis adversariis, plenam victoriam reportarent. Quod et factum est. Illud autem vexillum Danebroge usitato vocabulo nuncupari solet. Ser. r. D. I 182 (sml. VIII 499).

af guddommelig oprindelse, og at sejren har været knyttet til det fra begyndelsen af. Iøvrigt har man ingen pålidelig efterretning om dets første fremkomst, kun det synes alle at være enige om, at det første gang viste sig i kampene i Østerleden, i et stort og allerede tabt slag. Dets karakteristiske mærke var et hvidt kors, der optoges af kongerne i deres våben; dugen var af spunden uld og rød.

Det er indlysende, at vi ikke kan stille de almindelige udtalelser hos Kristen Pedersen og Neocorus i lige linje med den bestemt formulerede tradition hos Peder Olsen; det lå i sagens natur, at fjernere stående her måtte være langt ufuldstændigere underrettede, end de indviede. Der er jo en stor forskel på overleveringernes værdi for os, alt efter deres genstand; en forlængst afdød konges bedrifter forvanskes og sammenblandes med lignende eller modsatte; slægtskabsforhold, tidsforhold o. l. forbyttes, og hele rækker af begivenheder kommer derved til at stå i et uklart eller falsk lys. Anderledes forholder det sig, når den enkelte overlevering står for sig selv og knyttes til en bestemt ydre genstand. Lad os tænke os forholdet, som det var ved det danske hof. Der opbevaredes et banner af høj ælde, hver mand i kongens gård kendte det, idetmindste af omtale, det gemtes mellem rigets klenodjer, sammen med krone og spir; kongerne satte dets mærke i deres segl, det blev båret foran dem ved højtidelige optog, det stod ved alteret, når de indviedes. Den tradition, som knyttedes til det og gik fra slægt til slægt i kongehuset og ved hirden, er kort og simpel; skulde den ikke tillige være uforvansket gennem lange tider?

Den har to momenter, som må holdes ude fra hinanden, det ene er den overnaturlige oprindelse, det andet angivelsen af tid, sted og øvrige omstændigheder ved flagets

fremkomst. Hvad det første angår, da overleveres det i forskellige former; snart er det en engel, som kommer ned med det, snart falder det ned fra himlen, ledsaget af en guddommelig røst. Man bør ikke tillægge denne del af traditionen nogen selvstændig betydning for den historiske undersøgelse, som om det af den skulde fremgå, at sagnet var vandret gennem lange tider og derfor upålideligt; en slig opfattelse af bannerets fremkomst kan i middelalderen gøre sig gældende for dem, som har været tilstede, og er efter al rimelighed bleven slået fast alt i den første menneskealder efter begivenheden; den viser os kun, at der var overordenlige forhold tilstede og at slagets gang forbedredes på en uforklarlig måde, det samme som legenden om erkebiskop Andreas og den historiske fortælling hos den samtidige Henrik af Estland i dette tilfælde tilstrækkelig bevidner.

Der kan nemlig ingen tvivl være om, at det jo, som også Peder Olsen går ud fra, er til slaget ved Reval, traditionen sigter; det har alt den første nedskriver erkendt, idet han tilføjede året og kaldte kong Valdemar for den anden. Selve overleveringen har derimod vistnok kun talt om en kong Valdemar, og den har selvfølgelig ikke haft nogen opgivelse af år. Dette moment, den bestemte henførelse til Livland og kong Valdemar, til et næsten tabt slag med hedningerne, må fastholdes som det for historien værdifulde, medens selvfølgelig den måde, hvorpå flaget sagdes først at have vist sig, har været det vigtigste for dens ejermænd og bestandig vil have sin poetiske betydning til alle tider.

Men på den anden side må vi indrømme, at denne tradition ingensomhelst direkte støtte finder i de historiske kilder; der nævnes intet flag i den temmelig udførlige og samtidige fortælling om begivenhederne i Estland, og de danske

årbøger kommer ingensteds ind på blot at nævne det. Det bliver således altid muligt, at traditionen har været vildledet, at fortællingen er flyttet frem eller tilbage i tiden, at det var en ældre eller en yngre Valdemar, eller måske endog slet ingen Valdemar, der leverede det afgørende slag; thi navnet Valdemar har i den danske overlevering været stærkt nok til at drage meget til sig, som ikke oprindelig vedkommer det. Vi må altså, før vi fordyber os i de estlandske begivenheder, søge at få overbevisningen om at ikke andre, måske endog meget nærliggende muligheder er bleven oversete i tillid til en tradition, hvis værdi vilde kunne fuldstændig underkendes ved en fornyet undersøgelse.

II.

Når vi følger korset tilbage i tiden, så langt det kan eftervises i utvivlsom forbindelse med det danske kongehus, vil vi første gang træffe det i Valdemar Atterdags segl «til Danelog»¹⁾. Strax hinsides denne grænse begynder altså mulighedernes række. Hvad om vi skyldte denne fædrelandets anden grundlægger det dyrebare tegn på dets hæder og frihed; også han stod jo i særeget forhold til Estland og Livland, og da hans fromme broder Otto lod sig indskrive blandt ridderne dervore, drog han selv til den hellige grav og lod sig slå til «guds ridder», — kunde det ikke være grund nok for ham til at sætte korset i sit våbenmærke og sin fane?

Tanken kunde ved første øjekast synes at have noget for sig. Kong Valdemar gæstede den hellige grav i påsken 1347²⁾ og blev her slået til ridder af hertug Erik af Saxon.

¹⁾ Worsaae, Om Danebrog, s. 24.

²⁾ Reinhardt, Til belysning af nogle punkter i V. A. hist. I (Hist. Tidsskrift IV 3, 191 ff.).

Få måneder efter afgik der for første gang efter et halvt hundred års forløb brev fra Johanniternes stormester på Rhodus til de danske klostre af hospitalsbrødrenes orden med opfordring til at sende de lovbeftalede bidrag til hovedkassen. Kong Valdemar stiftede et St. Hanskloster på Dueholm, indviet til Marie Magdalene, paa hvis festdag han havde modtaget ridderslaget. Endelig fortæller Thomas Bartholin i sin bekendte bog om Danebrogsordenen, at Valdemar Atterdag på ældgamle tapeter på Københavns slot var fremstillet med et hvidt ordenskors. Hertil kommer, at korset først kendes af et brev fra år 1356, og at sagnet har kongenavnet Valdemar.

Det er ikke ganske klart, hvorledes det på den tid, her er tale om, har forholdt sig med ridderslaget over den hellige grav; nogen tid efter kom gråbrødrene i besiddelse af de hellige steder, og det var da deres gardian, som tildelte det, som der sagdes med Gotfred af Bouillons sværd; gravridderne dannede en egen orden, hvis mærke var et konstig sammensat Antoniuskors, det samme som kongen af Jerusalem førte i sit skjold. Men dengang kong Valdemar kom til det hellige land, synes ridderslaget i nogen tid at være bleven uddelt af lægmænd og altså ikke at have medført optagelsen i nogen orden, og man kunde da formode, at han på hjemrejsen havde gæstet Rhodus, (som han kom forbi på søvejen fra Jerusalem til Konstantinopel), for dèr at optages i Johanniternes broderskab, og at det da var dette, som gav anledning til at stormesteren endnu samme år afsendte et brev til dets klostre i Norden, medens kongen optog brødrenes hvide kors i rød grund i sit mærke og stiftede det ny St. Hanskloster efter sin hjemkomst ¹⁾.

¹⁾ Angående den hellige gravs orden og de her berørte forhold kan jævnføres: A. Hvidtfeldt, *Chronologia* II 484. *Reissbuch des hei-*

Men en nærmere betragtning af de enkelte kendsgerninger, som her tilsammen skulde afgive et sandsynlighedsbevis, vil dog vise det uholdbare i en sådan formodning. Brevet fra stormesteren Deodat af Gozon, den berømte »Dragens overvinder«, der uden tvivl er fremkaldt ved kongens rejse, som har henledet Sydboernes opmærksomhed på Danmark, viser, at Valdemar ikke selv kan have været på Rhodus, dertil røber det alt for stort ubekendskab med danske forhold, medens kongen end ikke nævnes i det. Stormesteren skriver nemlig til »sin broder eller brødre, prior eller priorer, i Danmark, i Dacia, i Norvegia og i Svecia«, og han siger, at han »af manges beretninger har erfaret, at de forer et rosværdigt levned osv.«, ligesom han forudsætter, at de »af rygtet vil have erfaret, at han med en stor del af brødrene samt mange lejefolk har bolig på en ø, som kaldes Rhodus, i en uafslædig kamp med den kristne tros grumme fjender»¹⁾. Var kongen bleven ordensbroder, måtte dette dog vel have været nævnt i den ene eller anden form, det måtte enten ligefrem officielt meddeles brødrene i Norden, eller tjene til motivering for henvendelsen, og denne kunde ikke ske på et så løst grundlag som det her ses at være tilfældet.

Men dermed taber også den anden omstændighed, at kong Valdemar opretter et Hanskloster, sin betydning; det

ligen Landes (1609) I 74. 89. 114. 360. Fr. Quaresmii *historica, theologica et moralis terræ sanctæ Elucidatio* (1639) I 554 ff. 176. 184. 487 ff. Favyn, *Theatre d'honneur et de chevalerie* II. P. Lacroix, *Vie militaire et religieuse au moyen age*; farvetryk p. 133 (fra o. 1352, sml. p. 205) og p. 320. Vertot, *Hist. des cheval. de st. Jean* I 591 ff. Liv. I preuve XII.

¹⁾ Brevet kendes kun i italiensk oversættelse; det findes hos Bosio, *dell' istoria della religione et militia di S. G. G.*, og derefter i Dueholms *diplomatarium* p. VI.

er vel ikke urimeligt at han kan have stiftet det til minde om sin Jorsalsfærd og netop derfor ladet det indvie til Marie Magdalene, paa hvis dag han modtog ridderslaget; men denne hellige kvinde stod dog fra først af i et så nøje forhold til Johanniter ordenen, at dette er tilstrækkeligt til at forklare Dueholms indvielse til hendes ære.

Hvad endelig fremstillingen af kong Valdemar med det hvide kors paa slotstapeterne angår, da er det en højst fatal historie; det er nemlig oplyst, at Thomas Bartholin for at gøre den formentlige Danebrogsorden så ærværdig som mulig, har forfalsket ældre kobberstik, forandret rigsåbilet til et Danebrogs kors og udgivet det for en gammel æthentisk fremstilling af kongen ¹⁾. Således falder alt det sammen, som kunde tyde på et forhold mellem kong Valdemar og Johanniterne.

I og for sig er det imidlertid ingenlunde usandsynligt, at en dansk konge kunde være optagen blandt Hansbrødrene og det endog uden at det var kommen til stormesterens kundskab; ad den vej synes huset Savoien at have fået sit skjoldmærke, der som bekendt er lig Danebrog, og i året 1216 vides kong Andreas af Ungarn at have ladet sig optage blandt ordenens halvbrødre eller medbrødre, der antog dens tegn uden at aflægge dens løfte. Allerede Gregor IX anså det for nødvendigt at skride ind imod den overhåndtagende skik for vindings skyld at optage lægfolk i dette løsere forhold; men først efter reformationen blev det udtrykkelig forbudt de enkelte priorater uden stormesterens samtykke, og endnu senere (under Claude de la Sangle) på-

¹⁾ Th. Bartholin, *de equestris ordinis Danebrogici ... origine* 1676, p. 34 ff. Sml. Wegeners oplysning i udgaven af Werlauffs skrift om Danebrog, p. XXVI.

lagdes det medbrødrene at nøjes med et halvt kors (T) som ordenstegn ¹⁾).

Men enhver sådan optagelse af en dansk konge mangler vi fuldstændig efterretninger om; ingen af vore konger har søgt sit gravsted hos Hansbrødrene, ingen nævnes i noget overleveret dokument som deres særlige velgerer. I den tid, som gik nærmest forud for Valdemar Atterdag, herskede der et spændt forhold mellem kongerne og klostrene, der ikke mere stod i forhold til stormesteren. Strax efter den ridderlige Erik Menveds død klagede nemlig Hansbrødrene i Danmark til paven over den ilde medfart, de havde lidt fra den afdøde konges side; han vilde ikke anerkende deres kirkelige karakter og forbeholdt sig en vis overhøjhed over dem, «såsom klostrene var stiftede af hans forfædre» ²⁾. Et yderligere bidrag til deres trængsels historie er opbevaret i et skøde fra året 1317, hvorved prior og kapitel på Andvordeskov tilskøder kirkeprioren og præsterne sammesteds nogle jorder, som var skænkede «huset» (d. e. ordenen) af Nils Ravn, for 140 mark sællandske penninge: «siden de er nødte til at skaffe penge til brødrenes ophold og til herre kongen» ³⁾.

De konger, hvis gavmildhed mod Hanshusene gentagne gange omtales, må altså ligge længere tilbage i tiden; var det ikke Erik Menved, så var det vist endnu mindre hans fader eller farfar, der levede i bestandig strid såvel med kirken som de store, og vi stanser da ved kong Valdemars to ældste sønner, eller rettere Erik Plovpenge, der gjorde

¹⁾ Vertot, hist. des chevaliers de l'ordre de St. Jean I 309. 504. 541. 614. IV 81 f.

²⁾ Kirkehist. Samlinger 5, 812 ff.

³⁾ Lünich, Teutsches Reichsarchiv XVI (Bilag II) Vom Teutschen u. Johanniter Orden, nr. 8, p. 89.

korstog til Estland. Heldigvis er vi nu imidlertid underrettede om, i hvilken retning hans kirkelige sympathier gik; han agtede nemlig at lade sig jordfæste i gråbrødrenes dragt for at nyde godt af deres forbonner, Roskilde brødrehus gemte som hans skat en kutte og en strikke.

Vi føres således tilbage til Valdemarernes tid; blandt dem må vi søge Hanshusenes velgørere; at gå længere tilbage, vilde være spildt umage, siden disse huse ikke forhen var kendte i Norden. Men heller ikke blandt dem vil vi finde nogen medbroder af den berømte orden; Valdemarerne vilde ikke have valgt Ringsted til deres gravkirke, dersom de havde hørt til den i Andvordeskov af dem selv oprettede orden, og selv om den sidste af dem, tiltrods for at han tilhørte den, havde foretrukket at hvile hos sine forfædre, så vilde man idetmindste have fundet ham iført en ordensdragt; men intet af dette er tilfældet. Vi må altså opgive ad denne vej at finde oprindelsen til det hvide kors i de danske kongers banner; ingen af dem kan antages at have været Johanniternes medbroder og som sådan berettiget til at antage deres mærke.

III.

Vore historikere synes lige fra Hvidtfeldts tid af at have været enige om at antage, at Danebrog var et paveligt St. Peders banner, sendt en eller anden konge til et korstog, således som det ses at have været tilfældet andre steder. Paludan-Müller har især optaget denne hypotesis og fremført en række kendsgerninger, som formentlig skulde tale for at dette havde været tilfældet. Men andre betragtninger vil dog nok så meget tale derimod.

For det første mangler vi enhver efterretning derom. Dette kunde synes at være en ringe omstændighed, siden

vi er så tarveligt underrettede om mange forhold i middelalderen; men i dette tilfælde betyder det dog ikke så lidt. Hvilket korstog skulde det have været? Togene til Estland kan vi ikke tænke på, da der er bevaret så mange pavebreve om dem, at det vilde være meget dristigt at forudsætte, at ikke blot et så mærkeligt brev som det, der måtte have ledsaget fanen, skulde være tabt og bleven uregistreret i Rom, men at en sådan kendsgerning heller ikke skulde være antydnet i andre buller eller omtalt af den livlandske historieskriver. Paven spillede nemlig, som vi senere vil få se, en meget betydningsfuld rolle i de estlandske stridigheder, hver begunstiggelse fra hans side omtales atter og atter, der er fuld sammenhæng i alt hvad vi véd om disse forhold; meget besynderligt vilde det være, om et sådant led da skulde mangle.

For en ældre tid kunde jo vistnok en og anden omstændighed tale; alt Vilhelm Erobreren fik en viet korsfane fra Rom til at føre mod kong Harald af England, og det vilde ikke være utænkeligt, at Valdemar den store kunde have ført en lignende mod Venderne. Men derimod synes det fuldstændig utænkeligt, at ikke Saxe skulde have omtalt dette, han der fremdrager de mindste omstændigheder ved Vendertogene. Heller ikke var forholdet til pavestolen således, at man let kunde forudsætte en sådan gave; Henrik Løve kæmpede også for korset, Valdemars formænd havde gjort det samme, men denne kamp havde dog så afgjort karakteren af en verdslig fejde, at kun særlige forhold kunde tænkes at bevæge paven til at foretage et så usædvanligt skridt som at sende sin fane til opmuntring eller belønning. Intet af hvad vi kender til tidens historie tyder derpå; Saxe omtaler «Sællændernes mærke» som det, Absalon fører, og «kongens banner»; men han fremhæver det

som en mærkelighed og et hedensk træk, at Venderne tillægger deres Stanitia overnaturlige egenskaber ¹⁾. Indtil Ryes indtagelse herskede der et spændt forhold til pavestolen; derefter bliver det ved Eskils mellemkomst bedre, Knud Lavard bliver helgen, Ryø lægges under Absalon; det er dette øjeblik, man nærmest måtte ansé for egnet til at bevæge paven til en særlig nådesbevisning; men de opbevarede buller har intet derom.

En anden indvending mod Danebroges henførelse til rækken af St. Peders bannere er dets farver. Som bekendt spillede disse en stor rolle i middelalderens heraldik, idetmindste efterat korstogene havde fremkaldt så mange variationer af det samme mærke. Således lagdes der særlig vægt på korsets farve blandt de forskellige ridderordener; Tempelherrerne havde røde kors, Johannitterne hvide, Marieridderne sorte, Lazarusridderne grønne; Antoniuskorsset var blå. Kongen af Jerusalem førte, som vi har set, et gyldent kors i sit skjold, og dette synes også at have været tilfældet med paven. Således ses det tydeligt paa Bayeuxtæppet at have været et gult kors i hvid grund, som Vilhelm af Normandiet fik tilsendt ²⁾; Hugo den store fik et banner af Urban II, som kaldes »St. Peders gyldne mærke»; i det flag, som Innocens gav Bulgarernes konge (1204) sås et kors og St. Peders nøgler, således som de endnu føres i pavens våben: gyldne nøgler og den tredobbelte krone i hvid grund. Også i Norden synes man at have havt den

¹⁾ Saxo, p. 746. 876. 830. Necrol. Lund. har til 2. Non. Aug.: Asmundus et Gotmundus, illustres laici, apud Slavos sub signo sancte crucis occisi sunt (Scr. r. D. III 453); men dette er enten sagt helt i almindelighed om de kristnes kamp mod hedningerne, eller sigter til korstoget til Vendland, i året 1147, da de Danske drog ud »sumptis sacrae perigrinationis insignibus» (Saxo p. 675).

²⁾ (Stothard) The Bayeux tapestry, tab. 9. 11. 12.

forestilling, at gyldent kors på hvidt var det helligste mærke; således siges Hellig Olav at have båret det på sit skjold ved Stiklestad¹⁾.

Vi tror herefter at kunne se bort fra den fortolkning af Danebroges fremkomst, der søger at knytte det til en pavelig gave; sagnet vilde jo endda stå lige uforklaret, da det ikke indeholder det mindste træk, som kunde tyde i denne retning; vi må holde os strængere til de vink, som såvel traditionen som de monumentale holdepunkter giver os.

Der kan da ingen tvivl være om, at vi det længst mulige må holde fast ved ligheden med Johanniternes banner. Disse riddere var de eneste, som bar hvide kors, de satte det tillige i deres flag, hvad der ikke var tilfældet med de andre ordener; Tempelherrernes flag var f. ex. sort og hvidt med en devise, de tyske riddere bar et Mariebilled osv. Medens Johanniternes dragt var sort som Avgustinernes, førte de et rødt banner; medens deres ordenskors var ottespidset, var fanens et sædvanligt latinsk kors, lagt paa den røde dug; denne havde en lang spids flig gående ud fra den øverste halvdel, som en halv split; i det gamle træsnit fra Rhodus's belejring tror man at se Danebroge vaje midt i slotsgården²⁾. I året 1259 fik ridderne tilladelse til at bære røde våbenfrakker, tegnede med hvide kors, »således som det står i deres banner«, altså uden spidser; som Malteserriddere afbildes de endnu således med de mægtige kors over bryst og skuldre³⁾.

¹⁾ Anna Comnena, Alexias, ed. Hoescheliuss X 288 (*χρυσῇ . . . σημαία*). Snorre, Heimskringla, O. H. s. k. 216. 225.

²⁾ Obsidio Rhodi hos W. Porter, a history of the knights of Malta. — Da den danske handel på Middelhavet i forrige århundrede tog et så stærkt opsving, blev det nødvendigt at udstede en forordning om, at danske skibe for at kunne skelnes fra Maltesernes, skulde føre kongens navnetræk i korsets midte (25. Marts 1757).

³⁾ Alexander IV's bulle hos P. Gauger, Allgem. Gesch. des Ritterordens d. h. Joh. v. Jerusalem, Beilage 3. — W. Porter, Titelbilled. —

Hos os finder vi et betydningsfuldt tilknytningspunkt mellem St. Hansbrødrene og riget i det forhold, hvori hirden (vederlogen) stod til deres huse. Dette forhold er alt oftere bleven fremhævet og det er i høj grad mærkeligt. I den norske hirdlov siges udtrykkeligt, at brødrene skulde give tienden af deres mæle til kirken, den deltes mellem bisperne, hirdpræsterne og Johanniterhuset Varna; i dette forsørgedes de udtjente hirdmænd. Vore efterretninger om vederlogens indre organisation er så mangelfulde, at vi ikke kan undres over, at udtrykkelige vidnesbyrd i den henseende mangler hos os, men det ses dog, at de danske St. Hanshuse var spredte ligeligt over hele riget, fra først af et i hvert af landene (Lund, Viborg, Andvordeskov), senere et i hvert stift (undtagen Slesvig, der alt dengang fulgte en afvigende udvikling¹⁾, svarende til vederlogens fordeling, og der er bleven gjort opmærksom på, at der blandt de få bevarede oldbreve fra Dueholm findes sådanne, som kun kunde have interesse for landets adel²⁾.

Men denne forbindelse mellem hirden og «Korsbrødrenes» orden kan ikke have indskrænket sig til en forsorgelse af de gamle eller invaliderne; dengang kampen for korset fortes trindt omkring på de danske farvande, må også deres mærke have været med, hvor det gjaldt. Allerede kort efter sin udvælgelse til biskop sendte Absalon sin provst Saxe til Paris for at formå sin ven Vilhelm til at komme til Danmark; han blev den danske kirkes lærefader i et

¹⁾ Johannes døberens nonnekloster på Holmen ved Slesvig har nemlig intet med Johanniterne at bestille, det var et Benediktiner kloster. Snarere kunde man fristes til at sætte Gråbrødre-klostret i Flensborg i forbindelse med ordenen; det stiftedes af drosten Hans Hvidding og førte som mærke et solvkors i rødt (Noodt, *Beyträge* I 622).

²⁾ Kinch i *Årbøger f. nord. oldk.* 1875, 338.

halvt århundrede. Ved samme tid træffer vi hospitalsbrødre hos Absalon i Roskilde, og det ligger nær at antage, at også de har været indkaldte, ligesom det er vist, at de strax efter fik den anselige kongsgård i Andvordeskov til hovedsæde, med huse i Lund og Viborg¹⁾. Absalon gjorde alt for at bringe hirden på fode igjen, han fik optegnet dens gamle love og han gav den en indflydelse på kongens råd, som hidtil havde været ukendt. Her ligger da også uden al tvivl roden til den senere forbindelse med Korsbrødrene; folk, der følte tilbøjelighed til at aflægge klosterløfte, men tillige bevarede fædrenes krigerske sind, måtte jo frem for alt ønske at kunne forene begge dele, ligesom Absalon og Eskil på én gang var monstre på fromhed og djærvhed.

En enkelt oldtidslevning synes at sætte det udenfor al tvivl, at der også hos os har været kæmpet under Johanniternes flag, selv om antallet af korsriddere kan have været nok så ubetydeligt. Prioeren i Andvordeskov, senere medlem af rigets råd, førte nemlig et skib i sit segl. Dette kan ikke forklares af forholdet til Rhodus, således som prof. Thorsen, der har fremdraget dette som så mange andre vidnesbyrd om St. Hansklostrene her i landet, antager; thi dels forekommer seglet på en tid, da forholdet mellem stormesteren og de danske klostre var fuldstændig ophørt, medens Rhodus først for nylig var taget i besiddelse, dels var det efter ordenslovene enhver priors sag at vælge sit segl, det pålagdes ham kun at indsende aftryk af det til moderhuset, for at man her kunde overbevise sig om til-

¹⁾ Thorkelin, *Diplom.* I 257. 330. Brevet henføres her til år 1176, men uden grund; den sag, det omhandler, ordnedes netop i Absalons første år. Saxo p. 578 f. Valdemars jordebog, ved O. Nielsen, s. 47. L. Helveg, *Danske Kirkes hist.* I 361.

sendte skrivelser ægthed ¹⁾. Men hvad skulde bevæge den danske prior til at vælge et skib til sit særmærke, hvis ikke det, at hans deltagelse i kampen for korset fandt sted til orlogs?

Det er ikke nødvendigt at tænke sig denne deltagelse af stor udstrækning; lad det kun have været et enkelt skib fra Andvordeskov, ført af prioren, det var dog nok til at lade Johanniternes fane vaje i den danske ledingsflåde og at bringe den i et særligt forhold til den danske hird.

Kan nu dette gradvis have udviklet den til at blive selve hirdens og kongens mærke? Dersom vi ikke havde andet end selve flaget at holde os til, kunde vi fristes til at antage det; men der foreligger en bestemt tradition om dets fremkomst og den tør vi på ingen måde oversé. Men derved vises vi atter ned i tiden, ligesom vi fra Valdemar Atterdag vistes tilbage; fra begge sider synes vi altså netop at henvises til den samme konge og den samme begivenhed, som den, traditionen udpeger: Valdemar den andens Estlandstog. Vi må derfor underkaste dette en nøjagtig prøvelse for at se, om der her skulde skjule sig en mulighed for på en tilfredsstillende måde at forklare Danebroges tilblivelse af Johanniterbanneret.

IV.

Vi har kun to kilder til Estlands historie i det tidsrum, da kong Valdemar greb ind i begivenhedernes gang,

¹⁾ Dueholms diplomatarium, bag på titelbladet. Diplomet, af hvilket det er taget, er fra år 1314. Som vi har set klager de danske Hansbrødre 1320 til paven og ikke til deres stormester, og 1347 skriver denne på en måde, der udelukker ethvert forhold i mands minde. Bestemmelsen om at indsende aftryk af seglet er given af Philibert de Naillac (1396—1421), se Vertot, les chevaliers de St. Jean, IV 171.

nemlig de opbevarede pavebuller og øvrige aktstykker, og den samtidige forfatter Henrik af Letland; de danske årbøger giver ved siden af disse kun enkelte tarvelige oplysninger. Aktstykkerne findes samlede i Bunes Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, samt tildels i andre diplomatarier; Henriks krønike har været trykt flere gange, bedst i første bind af *Scriptores rerum Livonicarum*, med kommentar og diplomer; men fornylig er den atter udkommen i den store samling af Pertz (*Monumenta h. G. XXIII*) og i særtryk¹⁾, besørget af Vilhelm Arndt efter et håndskrift fra begyndelsen af det 14. århundrede, medens alle de tidligere udgaver var aftryk af interpolerede afskrifter fra det 16. århundrede.

Uden Henriks krønike vilde begivenhederne i Livland og Estland ved overgangen fra hedenskab til kristendom stå næsten aldeles uopklarede for os; man vilde gennem annaler og diplomer kunne følge visse stridigheder mellem magthaverne og lægge mærke til visse epoker i omvendelses og undersøgelsesværket, men enkeltheder vilde så godt som helt mangle, og et samlet billed vilde det ikke være muligt at få. Livlandskrøniken har den fordel at være skreven af en samtidig og på begivenhedernes skueplads; Henrik var født i Letland, men oplært til at virke som præst blandt sine hedenske landsmænd, han var vel kendt med de tyske missionærer, der tildels var hans lærere, han gæstede Estland, dengang de Danske udfoldede den største virksomhed; han omtaler sig selv fra året 1208 af, og han ender sin bog ved 1226, da han også synes at have forfattet den.

Ved siden af disse fortrin klæber der imidlertid også

¹⁾ *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex monumentis G. h.: Henrici chronicon Lyvonie.* Hannover 1874. S.

store mangler ved Henriks skrift; alt Herman Hildebrandt har gjort opmærksom derpå i sin fortrinlige monografi: *Die Chronik Heinrichs von Letland* (1865), og udgiveren Vilhelm Arndt har ment yderligere at burde lægge vægt derpå. Henrik stod skuepladsen for de ydre begivenheder alt for nær til at kunne skaffe sig et klart overblik over dem; hans dannelse ydede ham heller ikke de tilsvarende indre betingelser til at blive historieskriver og han var i høj grad hildet i ensidige og partiske synsmåder; man savner hos ham aldeles blik for de dybere kræfter, som satte de forskellige magter i bevægelse og hvis konflikter han havde til opgave at skildre. Arndt siger om ham: »Han så tingen, men han gennemskuede den ikke; han fortæller os hvad der skete, men dets oprindelse og grunde taler han ikke om. Dertil kommer, at Henrik var præst, at han ikke, såvidt vi véd, opnåede højere grad og derfor måske slet ikke var indviet i bispernes og herrerne hemmelige råd.»

Gælder dette i almindelighed om hele hans kronike, så må vi gå endnu langt videre i vor kritik med hensyn til de danske forhold. Da Henrik skrev, var kong Valdemar og de Danske fordrevne fra Reval og de andre pladser, som de havde erobret fra de vantro; neppe var kongen nemlig falden i fangenskab, før Tyskerne her som hist faldt fra og tilegnede sig hvad han havde vundet i en række glimrende sejre. Siden den lettiske præst altså skrev »på herrerne og sine fællers opfordring« (29, 9), lå det frem for alt i deres interesse at gøre de Danskes fortjeneste så ringe, deres adkomst til landet så tvivlsom som muligt. Dertil kom, at han med sine tyske sympathier stod fjernt fra forståelsen af nordiske forhold og personer, at han ingen anelse havde om de nordiske folks ældgamle forbindelse med hine egne, og ikke kunde fatte, at der overhoved kunde gøres forskellige

synspunkter gældende ved bedømmelsen af det store mellemværende mellem de kristne folk i disse egne. Han kendte aktstykker, som hjemlede ridderne og de tyske biskopper en udstrakt ret over Ester og Liver, men han havde ikke set noget til de buller, som Andreas Suneson og kong Valdemar havde modtaget af paven, end sige de ældre breve fra biskop Fulkos tid, da de Danske sendte de første trosbud til hine egne og da man kunde finde en munk fra Estland i et norsk kloster. Da alle de tyske forfattere, som har behandlet vort forhold til Estland, har set sagen fra Henriks stade og altså fældet strænge domme over kong Valdemars holdning, vil det være nødvendigt i hovedtrækkene at gennemgå såvel hans fremstilling som hvad vi ellers véd, for derigennem at få en målestok for forfatterens betydning, hvor talen er om det store tog 1219.

Det var ved året 1159, siger Henrik, at købmænd fra Bremen først fandt vejen til Livland; en snes år senere drog Avgustiner præsten Meinhard fra Segeberg derover med dem, byggede en kirke i Ykeskole (Yxkyl) ved Dvina (Düna) og omvendte mange; han viedes senere til biskop og stilledes under erkebispens af Bremen. Efter ham fulgte i året 1196 biskop Bertholdt og efter hans martyrdød d. 24. Juli 1198 Albert, kanik i Bremen, en mand af fremragende begavelse og stor politisk klogskab, den tyske kolonis egenlige grundlægger og genstand for Henriks særlige beundring. På hans opfordring optog pave Innocens kort efter missionen i Livland blandt kirkens store formål, han tillod korsfarere at opfylde deres løfte ved et års tjeneste mod de indfødte, og han tillod munke af enhver orden, dersom de ellers kunde få deres foresattes samtykke, at gå i den livlandske missions tjeneste. Fra nu af kæmpedes der hvert år, idet altid nye skarer af pilegrimme søgte over havet for i et års krigs-

eventyr at vinde syndernes forladelse, ja der dannedes endog en egen ridderlig orden i det underkastede land, de såkaldte Sværdbrødre. Landet tilhørte Vorfrue, blev der sagt; hendes banner fortes frem fra det nye bispesæde i Riga, og det var ikke Tyskernes agt at stanse, så længe der var en hedning og et uafhængigt folk til; det var den samme kamp, som den, der alt var ført til ende i Holsten, i Meklenburg, i Pomern, i Brandenburg osv., den samme, som endnu skulde vindes på så mange andre stammers bekostning.

Ligesom fordem i Vendland optrådte nu de Danske her med deres uundværlige hjælp og deres fordring på at få del i byttet. De to medbejlere havde aldrig havt let ved at anerkende det berettigede i hinandens fordringer; ligesom efter Saxe Henrik Løve med liden føje vilde have sin del af Pomern, eller efter Helmold det var et overgreb af Valdemar at tage det hele Ryø, således giver Henrik det udseende af, at de Danskes forhold til Estland egentlig helt igennem er forargeligt fra et kirkeligt standpunkt, uberettiget fra et politisk. Han er just ikke nogen fjende af de Danske, han er først og fremmest præst og forstår at sætte pris på en usædvanlig personlighed som Andreas Suneson, ligesom han uvilkårlig bøjer sig for den kraft, hvormed kong Valdemar fremmer sin vilje; men han følger det dog alt med mistænksomhed, han tror alle de onde rygter om det danske folk, og han mangler overblik til at kunne vurdere, hvor gennemgribende et vendepunkt det store tog af året 1219 var for disse landes historie; han søger grunden til dette omslag overalt, kun ikke dér, hvor den var at finde. Da så Tyskerne med storslået utaknemlighed vender hele deres energi mod de bonligt hidkaldte trosfæller og benytter lejligheden, da kongen ved forræderi fortes i et tysk fængsel, til at fraliste dem alle deres besiddelser, finder forfatteren

det ikke blot i sin orden, men ser deri en retfærdig straf, fordi disse folk ikke havde de samme skikke og brugte den samme fremfærd som han og hans beskyttere.

Sin fulde forklaring får Henriks fremstilling dog først, når man sammenligner den livlandske rimkrønike fra århundredets slutning. Skønt denne nemlig er forfattet i selve den daværende danske borg Reval, af en mand, der står i det venligste forhold til de Danske, så omtaler den end ikke med et ord kong Valdemars deltagelse i landets erobring; for ham begynder den danske medejendomsret først med generhvervelsen 1238, og skønt han ikke dertil knytter nogen ond omtale, så står det dog som aldeles uforklaret, hvad de Danske har at bestille derovre, hvorfor de kommer så sent, og hvorledes det kan være, at der overhoved indrømmes dem en plads. Vi kan vistnok heraf slutte, at mindet om den ældre deltagelse i kampene enten var uddød blandt Tyskerne, eller var dem så forhadet, at det ikke egnede sig til at indflettes i en tysk rimkrønike¹⁾.

Vil vi derimod ad andre veje undersøge vore forfædres forhold til disse egne, så møder der os træk af et ganske andet billed. Således tager det sig dog ret besynderligt ud, når midt i Tyskernes tid småøerne i Dyna kaldes for holme; en af deres stærkeste borge, med kirke og by, kaldes Holme (at hólmi), der findes en Rigeholm (ved Riga), en Stenholm og en Langholm²⁾. Ligeså kaldes forbjergene omkring Kurlands kyst for nes (f. ex. «Domesnes» ved «Domessund»);

¹⁾ Scr. r. Liv. I 491: Ditlebs v. Alnpeke Livländische Reimchronik (s. 493, 504 f.). Ved beskrivelsen af «Revele, das gute land» siges dog (v. 6720—24):

— vnd ist hie vor mit manchen here von denemarken uber riten. Der selbe konig hat es erstritten, das es der konige eigen ist und hat gewesen lange vrist.

²⁾ Bunge, I nr. 27. 168. 197. 265. 198. 336.

Estlands bratte kyst kaldes «Klint» og den ældste borg i denne egn har det rent nordiske navn Lindanese; kysten overfor Dagø hedder Vik og Estlands bedste havn Rogevik osv.¹⁾.

Hertil svarer vore gamle efterretninger om Nordboernes forhold til egnene i Østerleden; allerede i Ansgars tid siges de Svenske «fordum» at have behersket Kurerne, og de danske folkesagn hos Saxe vidner om en jevnlig forbindelse mellem landene. Henrik af Letland har en fortælling fra Meinhards tid, der viser, hvorhen Livernes handelsvej gik; da han engang vilde opgive missionen og alt var rejst afsted, men atter kom tilbage, spurgte indbyggerne i Holme ham spottende om, hvor dyrt «salt og vadmæl» var på Gulland²⁾? Disse forbindelser kunde da vel nok veje op mod Bremernes fra år 1159!

Men også i missionsgerningen var Nordboerne gået forud for Tyskerne. Allerede ved Ryøs erobring var en fransk biskop Fulko af Troyes tilstede i Eskils følge, hvis indvielse gjaldt Estland; først 20 år senere fik Meinhard indvielsen. Allerede dengang kunde paven henvende sig til erkebisen i Throndhjem med opfordring til at medgive Fulko en estlandsk munk, der fandtes i et norsk kloster, for at gå ham tilhænde ved sine landsmænds omvendelse³⁾.

I året 1206 kom erkebiskop Andreas til Riga og op-

¹⁾ I. G. Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen I 85: die meisten Vorgebirge werden hier Näs genannt. 276. J. C. Stuckenberg, Hydrographie d. russ. Reichs. I 39 ff.

²⁾ Henrik I, 11: quo pretio sal aut watmal in Gothlandia comparatur? Udgiveren forklarer vadmæl som livlandsk og lettisk!

³⁾ Efterretningerne om Fulko er ikke samlede. Se Liljegrens diplomatarium. Tiden for hans mission fremgår af en bulle fra 1232, i hvilken der omtales et brev af ham fra 1169 (Kirkehist. samlinger V 78 f. sml. Thorkelin I 251 f. og Regesta dipl. D. nr. 259—60). De nyere tyske forfattere kender ham slet ikke.

holdt sig der vinteren over. Henrik véd ikke andet at fortælle derom end at han holdt ypperlige theologiske forelæsninger; men af en pavebulle ser vi, at han var bemyndiget til at oprette et bispesæde, til altså at forny Fulkos mission. Kong Knud VI havde imidlertid 1197 gjort et tog til Estland med en betydelig hærstyrke¹⁾. Nogle år efter fik kong Valdemar pavens velsignelse til et korstog, og han drog ud for at underkaste sig en del af Preussen og Samland (1210). Atter et par år efter udnævntes Andreas til pavens legat til hedningernes omvendelse (12. April 1212), og det overdroges til ham at ordne forholdet mellem de forskellige partier i Livland, ligesom han bemyndigedes til at indsætte biskopper, hvor og når han fandt for godt (11. Okt. 1213²⁾). Alt dette var gået forud for det store korstog.

Endelig i året 1218 var sagerne komne på et punkt, hvor den tyske koloni truedes med fuldstændig undergang og biskop Albert derfor besluttede sig til den tunge gang til Danmark; han bad kong Valdemar om hjælp, da det ellers vilde være ude med ham; til vederlag tilbød han hele Estland, både det omvendte og det ikke omvendte. Albert traf kongen i en glimrende forsamling i Slesvig; den unge Valdemar blev kronet, og alt hvad det mægtige rige havde af lensmænd og stormænd var samlet omkring kongen og erkebiskoppen. Alberts bøn fandt villige øren, og der afgik strax udsendinge til paven for at bede om hans samtykke og velsignelse; d. 9. Okt. udstedte Honorius III sin

¹⁾ Scr. r. Dan. I. 243. III. 261. Liljegren, Sv. dipl. I 124.

²⁾ Bunge III nr. 15 a. R. Hausmann, Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Esthlands bis 1227 (1870) s. 4. Bunge I nr. 29.

bulle, hvorved alle de lande, det måtte lykkes Valdemar at underkaste sig, knyttedes til hans rige¹⁾.

De danske årbøger beretter enstemmig, at kongen i sommeren 1219 drog til Estland med en flåde på 1500 skibe; det var et almindeligt udbud af hele ledingen, men desuden åbenbart forøget med mange andre skibe, stormænds og biskoppers, måske også andre Nordboers; en usædvanlig begejstring synes at have grebet alle, intet nordisk korstog lignede på langt nær dette²⁾. Henrik af Letland fortæller nærmere om tildragelserne på dette tog, som de blev bekendte blandt Tyskerne. Kong Valdemar, siger han, lagde til ved Lindanese, en gammel borg ved en smuk men farlig bugt under Estlands »Klint«; den blev sløjfet og opførelsen af en ny påbegyndt. De nærmeste stammer, Revelerne og Harjerne samlede en stor hær og sendte deres høvdinger til kongen med fredstilbud; han troede deres ord, skjønt det ikke var ment; sendebudene gav han gaver og hans biskopper døbte dem. I følge med kongen var blandt andre hans lensmand Vitslav fra Ryø, erkebiskop Andreas og de tre biskopper: kansleren Nils fra Slesvig, Ebbe fra Århus og Theoderik, der var indviet til Estland³⁾.

Tre dage efter kom imidlertid høvdingerne tilbage med

¹⁾ Henrik 22, 1. Bunge III nr. 41 a. Sml. Henrik 23, 10. 24, 2. Bunge I nr. 84. At der overhoved er givet V. løfter fra Alberts side søger man senere at fragå. Selv tyske forfattere har dog indrømmet det sandsynlige deri. Herm. Hildebrandt, *anf. skr.* 108 ff. R. Hausmann, *a. skr.* s. 14 ff. 26. Usinger, *Deutsch-dän. Gesch.* s. 197 ff.

²⁾ *Scr. rer. Dan.* III 265: *edicta est expedicio super paganos ad Estoniam.* I 166. 244.

³⁾ Henrik 23, 2. Det hedder her: Nicolaus episcopus et tercius ep. cancellarius regis. Men netop dengang var Nils af Slesvig kansler (Steenstrup, *Studier*, s. 43) og Henrik har da vel misforstået dette; den tredje biskop synes at have været ham fra Århus.

deres hær, og om aftenen efter nadveren overfaldt de lejren fra flere sider på én gang. Nogle stormede strax hen imod det telt, hvori biskop Theoderik lå, i den tro at det var kong Valdemars, og dræbte ham på stedet; andre vendte sig andensteds hen, mange blev huggede ned. Da vendte Vitslav, der med sine Vender stod i dalføret fra klinten ned til stranden, sig imod hedningerne og slog dem på flugt; andre Ester, som var under fremrykning, stansede ved synet af denne hjælp, de Danske begyndte at samle sig, kongen kom tilstede med sit mandskab, deriblandt også en del Tyskere, og efter en almindelig blodig kamp blev Esterne slåede på flugt og over tusinde dræbte. Kongen og bisperne takkede gud for sejren; Valdemar lod sin kapellan Viscelin indvie til Theoderiks efterfølger og drog hjem igen efter at have fuldført borgens opførelse; biskopperne derimod med deres mandskab blev i landet og fuldendte dettes underkastelse under kronen og korset.

Der kan vel ingen tvivl være om, at Henrik vilde have havt en del mere at fortælle om dette tog, dersom han havde betragtet de Danske med lidt venligere øjne; thi at kong Valdemar skulde have ført en så uhyre flåde over Østersøen blot for at se på opførelsen af en borg og en kirke, kan dog vel ikke forudsættes; dertil var han for gammel en krigshelt og for klog en konge. Henrik omtaler heller slet ikke toget det følgende år, skønt det vel heller neppe var uden betydning. Vi kan derfor ikke gå ud fra, at hans opfattelse af kampen ved Lindanese er synderlig uhildet eller at han i det hele er godt underrettet; rimeligvis kendte han kun kampen af en af de Tyskeres fortælling, der havde været med og tillagde sig en del af æren for det lykkelige udfald. Den sande situation skinner imidlertid igennem Henriks fortælling. Det er åbenbart, at hverken

kongen eller hærens hovedstyrke fra først af var tilstede på kamppladsen eller i lejren, ligesom det jo for enhver, der kender noget til søvæsen, vil være indlysende, at hæren ikke kan være gået i land i sin helhed; kun en mindre styrke, bestemt til at opbygge borgen og kirken, har ligget i lejr og stået under den stedkendte Theoderik, Venderne har ligget i dalføret som en slags reserve, og kongen selv og ledingshærens hovedmasse har ligget ombord, måske i samlet flåde ved Lindanese, måske endog spredt langs kysten, eller delt og ifærd med angreb på andre punkter. Esternes angreb gælder altså kun borgen, som de vil ødelægge, og lejren, som de vil hærge; de håber tillige at træffe kongen og få lejlighed til at dræbe ham. Det første angreb lykkes, men så falder Venderne dem i flanken og kort efter kommer kongen tilstede med sine hærmænd og giver sagerne en anden gang ¹⁾).

V.

Henrik af Letland véd ikke af, at der i denne kamp på Lindanese var forbeholdt Danebroge en særlig rolle; han nævner intet flag, for ham er kun ét flag helligt, nemlig Vorfrue fra Riga. Men efter hvad vi har set, udelukker dette jo ingeniunde, at der dog kan være sket noget i hint slag, som gav anledning til Danebrogssagnet; forfatteren er altfor summarisk i sin fortælling om de Danske, til at vi af hans tavshed kan slutte, at ikke der er foregået noget, som han enten ikke har kendt eller ikke har tillagt nogen betydning.

Tvertimod, hvad Henrik fortæller, egner sig i høj grad

¹⁾ Henrik siger: *et convenerunt omnes Dani simul cum rege, et Theutonici quidam, qui erant cum eis, et occurrerunt Estonibus, dimicantes fortiter cum eis.*

til at vække vor opmærksomhed i så henseende; hans historiske fortælling stemmer i et væsentligt træk med den danske tradition, det at slaget stod meget misligt, før hint jertegn viste sig. Desuden har forfatteren opbevaret et særligt træk, som er af stor betydning. Hedningerne, siger han, stormede hen imod biskop Theoderiks telt i den tro at det var kongens. Hvorfor troede de, at kongen lå her? mon biskoppens bod var større og pynteligere end de andre? Nej, i lejren kendes høvdingens plads af banneret, som vajer foran den; vi er utvivlsomt af fortællingen berettigede til at drage den slutning, at det var hovedbanneret, Esterne op søgte og troede at finde foran biskoppens telt. Denne omstændighed synes lettest at forklare sagnets oprindelse om den himmelfaldne fane, idet kampen kom til at dreje sig om hovedbanneret, som Esterne havde bemægtiget sig og som det lykkedes atter at fravriste dem; var denne fane Danebroge, så synes intet naturligere, end at den for fremtiden blev den danske hirds helligdom, at den opbevaredes som et klenodje og i tidens løb blev altid mere berømt; thi korstogets hele romantik måtte jo knyttes til dens mærke.

For at give denne hypotes, — thi hvorfra skulde vi vel i denne sag få vished? — det nødvendige grundlag, vil det altså være vor opgave at eftervise en sandsynlig forbindelse mellem biskop Theoderik og Johanniternes korsbanner.

En uhildet betragtning af de kendsgerninger, Henrik fortæller, gør det utvivlsomt, at Theoderik var den betydeligste personlighed af alle dem, der trådte i forhold til missionen i Østersølandene; at han alligevel stilles fuldkommen i skygge for den fornemme Albert, at de senere håndskrifter endog er forfalskede i den retning, og at den

nyere tyske historieskrivning også i dette punkt gør fælles sag mod alt hvad der stod i forbindelse med Danmark, nøder os til at sammenstille alt hvad der vides om ham både af Henrik og andre kilder.

Theoderik hørte til de første kristne, som Henrik véd af er komne til Livland; han var Cistercienser munk og kaldes Meinhards ledsager; men hvorfra han var kommen, om han måske endog var dansk, siges ingen steder. Han boede inde i landet, i Thorejd ved floden «Aa», og dannede her en menighed på egen hånd. Engang besluttede Liverne at ofre ham til guderne, fordi hans marker stod i frodig grøde, medens de andres led af regnskyl og oversvømmelser; der holdtes til den ende et folkemøde, på hvilket guderne selv skulde rådspørges om hans straf. Et spyd blev lagt foran spådomshesten og man ventede på, at den skulde træde til for at gå over det; det vilde da komme an på, hvilken fod den løftede først. Medens Theoderik bad til gud, løftede hesten den fod, som betød liv. Spåmanden sagde, at han kunde se de kristnes gud sidde på dens ryg og styre dens trin, man skulde tørre ryggen af og derved fjerne ham. Det skete, men hesten trådte anden gang ligesom den første og Theoderik var frelst.

En anden gang var han kommen til Esterne; men uheldigvis indtraf der netop samtidig en solformørkelse, som hedningerne tilskrev ham; de sagde, at han havde ædt solen; med nød og neppe undgik han døden. Da der tilføjes, at denne formørkelse fandt sted en St. Hansdag, har vi derved et middel til at bestemme tiden; det var i året 1191.

Ved denne tid havde han alt gjort sin første rejse til Rom. Det var biskop Meinhard, som opfordrede ham til at gå til paven for at forestille ham den livlandske menig-

hed's betrængte stilling. Han forlod landet til hest, da man ikke vilde lade ham slippe bort til søs; han klædte sig nemlig i præstedragt, tog den hellige bog og et kar med viet vand og drog afsted under påskud af at han skulde besøge en syg. Dette viser tilfulde, at man i hele landet var fortrolig med de kristnes måde at dyrke gud på. Theoderik udvirkede hos Klemens III (1187—91) en bulle, den første, som var rettet til en biskop i Livland, hvorved det tillodes alle de klerke, som havde lyst dertil og kunde få deres foresattes samtykke, at gå til det hedenske land som missionærer ¹⁾).

Theoderiks betydning blev altid større; medens biskop Albert ikke gør indtryk af stort andet end en god politiker og en mand af indflydelse i det nordlige Tyskland, — og som sådan fik han afgørende betydning for den tyske koloni, — så er den beskedne Cistercienser munk den, der bærer det tunge arbejde både i selve landet og overfor pavestolen; fra ringe stand hæver han sig derfor også til abbed og biskop, stedse rig på ideer, den eneste, som nogenlunde kan holde modsætningerne sammen, mægle og forsone, skaffe altid nye hjælpemidler tilveje.

Først to år efter sin indvielse kom Albert i året 1200 til Livland, for igen samme år at drage tilbage, skræmmet af de indfødtes vildskab. Theoderik blev anden gang sendt til pavestolen og opnåede en bulle af Innocens (15. April 1201), hvorved alle kristne i Vestfalen og Saxland opfordredes til at drage til Livland; ethvert korstogsløfte skulde

¹⁾ Bunge, III 10 a efter Mansi XXII 566. De tyske forfattere har oversat denne bulle og sammenblander den med den følgende (endog V. Arndt i anm. til Henrik I, 12. 2, 3). Også Henrik og Arnold af Lybek (V, 30) går ud fra, at Coelestin er den første pave, som giver kirken i Livland privilegier.

kunne opfyldes ved et sådant tog ¹⁾). Dette var en overordenlig vinding for den nye kirke.

To år efter træffer vi atter Theoderik i Rom; han førte med sig en indfødt høvding fra Thorejd. Innocens modtog dem med stor venlighed og forærede høvdingen en gave af 100 gylden, til biskop Albert sendte han derimod en bibel, skreven med pave Gregors egen hånd. De kom tilbage til Riga i September 1204 ²⁾).

Næste år kom Albert til Livland med en stor korschær; han førte ligeledes en del munke med sig, som han havde udtaget i forskellige klostre efter en pavelig bemyndigelse, som Theoderik havde forskaffet ham. Da flåden ankom til Dynamynde, bestemte han strax her at grundlægge et kloster; det kaldtes senere i reglen St. Nikolaj bjerg, Theoderik blev dets første abbed ³⁾).

Men medens den energiske munk således repræsenterede bispedømmet overfor paven og for en stor del ikke mindre overfor menigheden i Livland, når Albert opholdt sig i sit hjem, udfoldede han endnu en anden virksomhed, der fik den største betydning for fremtiden. Henrik fortæller herom følgende: »På samme tid indstiftede samme forsynlige broder Theoderik, af frygt for ikke at kunne modstå Livernes troleshed og hedningernes mængde, samt for at forege de troendes antal og bevare kirken blandt folkene, nogle brødre af guds ridderskab, som pave Innocens

¹⁾ Bunge I. nr. 12 (her henføres bullen til 5. Okt. 1199, sml. Arndt til Henrik 3, 5; men efter senere oplysning findes originalen i Stockholm med ovennævnte datum. Bunge III. 2).

²⁾ Henrik 7, 5. 8, 2. 3.

³⁾ Henrik 6, 5. 9, 7. På det første sted foregribes begivenheden og det er altså en fejl, når de tyske forfattere henfører klosterets oprettelse til 1202 istedenfor 1205; i mellemtiden kaldes Theoderik endnu frater, sidenefter stadig abbas.

gav Tempelriddernes regel og et mærke at bære på deres dragt, nemlig sværd og kors, og bed at være deres biskop underdanige¹⁾.

Den tid, der her er tale om, lader sig ikke med sikkerhed opgive, men er vistnok biskop Alberts første år. I et pavebrev af 12. Oktb. 1204 omtales ridderne som en alt bestående orden. Til at fremme omvendelsesværket, siger Innocens, har biskoppen tre ordener af klosterfolk (tres religiosorum ordines), nemlig Cistercienser munke, regulære kaniker (Avgustinere ved bispekirken) — og disse to kæmper med åndelige våben, — «og trobundne lægfolk, der i Tempelriddernes dragt mandigt og mægtigt står imod barbarerne, som truer den kristne tros unge plantning»²⁾.

Det viste sig snart, at det var en god og frugtbar idé, Theoderik her havde undfanget, thi få år efter voxede ridder-skabet således i betydning, at dets navn snart var kendt over alle nabolandene, og alt i året 1210 kunde det hos paven opnå at få tillagt ordenen den ene tredjedel af Livland som len af bispestolen; mesteren, tilføjes der, skulde som landsherre være biskoppens håndgangne mand, men ordenen som sådan var aldeles uafhængig af ham. Af denne bulle ses da, at Henriks fremstilling også på dette punkt er unøjagtig eller rettere forvansker det sande forhold; han

¹⁾ Henrik 6, 6: Eodem tempore providens idem frater Theodericus perfidiam Lyvonum et multitudini paganorum non posse resistere metuens fratres quosdam milicie Christi instituit, quibus dominus papa Innocencius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit. — Den tidligere text var på dette sted forvansket, således at æren for ordenens indstiftelse deltes mellem biskop Albert og Theoderik (e. t. providens dominus episcopus Albertus cum Abbate, fratre Th. perfidiam Livonum metuens, fratres . . militie instituit etc.).

²⁾ Bunge I nr. 14. Udstedelsesdagen hos Jaffé, regesta pontificum.

skrev nemlig ud af biskoppens tankegang og fremstillede de fordringer, denne gjorde, som hvilende på historiske kendsgerninger; ordenens formentlige afhængighed af bispestolen var nemlig et stadigt tvistens emne mellem de tvende stormænd ¹⁾).

I denne bulle kommer Innocens iøvrigt atter tilbage til ordenens dragt og mærke, der på den tid spillede en så stor rolle og som tidligere havde ført til de sorgeligste stridigheder mellem Tempel- og Marie-ridderne. «De bærer, siger paven, et afvigende mærke på deres dragt, idet de iøvrigt følger Tempelriddernes regel, for at vise, at de i ingen henseende er afhængige af dem». Omtrent samtidig med denne bulle er Arnold af Lybeks kronike skreven og her omtales ordenen første gang af en historisk forfatter. Efter at have omtalt biskop Alberts virksomhed og kirkens indretning i Livland, fortsætter han nemlig således: «Mange har også lovet afholdenhed og i ønsket om kun at tjene gud efter Tempelriddernes vis givet afkald på alt og givet sig ind i guds ridderskab; de bærer deres standsmærke paa klæderne i form af det sværd, hvormed de kæmper for gud ²⁾». Disse «gudsridderes» mærke var som bekendt dengang et rødt sværd ved siden af Tempelriddernes røde kors på den hvide dragt, deraf kaldtes de Sværdbrødre; mærkerne blev senere, efter foreningen med de tyske riddere, sorte.

¹⁾ Bunge I nr. 16. 17.

²⁾ Arnold V, 30: Multi etiam continentias voventes et soli deo militare cupientes, forma quadam Templariorum omnibus renunciantes, Christi militiæ se reddiderunt et professionis suæ signum in forma gladii, quo pro deo certabant, in suis vestibus preferabant. At «militia Christi» her med rette gengives som «guds ridderskab» ses af det følgende: — fratres qui Dei milites dicuntur; i alle tyske kilder bruges kun denne betegnelse; sml. guds moder, guds død o. l.

Vi forbigår Theoderiks virksomhed i de nærmest følgende år; som abbed for landets eneste kloster indtog han fremdeles en overordenlig vigtig plads mellem de forskellige, indbyrdes skinsyge magter. I året 1211 kom Albert til Riga med tre andre biskopper (af Ratzeburg, Paderborn og Verden) og viede i forening med dem Theoderik til biskop i Estland; ud på efteråret drog han tilbage for at hente nye skarer af pilegrimme, Theoderik blev i Riga for at varetage hans embed.

Striden mellem biskop og riddere blev imidlertid altid voldsommere. I året 1210 havde ordensmesteren tilligemed biskoppen været i Rom og her fået en pavelig dom på, at de skulde dele landet, således at ordenen fik den ene tredjedel som len af biskoppen. Den deling, som foretoges i henhold hertil og stadfæstedes af kejser Otto (d. 27. Januar 1212), tilfredsstillede imidlertid ingen af parterne og ridderne sendte en broder til Rom for at udbede sig en særlig biskop for deres land. Dette afslog Innocens aldeles (25. Januar 1212), men da klagerne fortsattes, gik han en anden vej end man vistnok fra nogen af siderne havde antaget, idet han d. 12. April 1212 udnævnte Andreas Sunesøn til sin fuldmægtige legat for omvendelsen af de østlige lande ¹⁾.

Alt dette véd Henrik intet om; han véd heller ikke, at det i det følgende år kom til en højst betænkelig krise for Albert, idet paven endog truede ham med band og afsættelse, dersom han ikke viste ordenen retfærdighed; der er udstedt en række buller til erkebiskop, dekan og provst i Lund, til abbed, prior og custos i Dynamynde, til abbeden på Gulland med provsterne på Nør- og Sønderlandet, om at

¹⁾ Bunge I nr. 18. 19. (sml. Hildebrand, a. skr. Excurs III).

lægge sig imellem, tage sig af riddernes klager og undersøge biskoppernes fremfærd mod de nysomvendte. Det pålægges Andreas at indsætte en biskop i de dele af Estland, som alt var omvendte (Sakela og Hugenhuss¹⁾).

Et par uger efter denne afgørelse (10. og 11. Oktober 1213) synes der at være sket et omslag i pavens holdning; i en bulle af 30. Oktober anbefaler han de troende i Saxland at støtte biskoppen af Estland (Theoderik); samme dag anbefaler han ham til de forskellige tyske biskopper, og det tillades ham, ligesom forhen Albert, af hvert kloster at udtage en munk til missionen. Dagen derpå stadfæster Innocens formelt Theoderiks indvielse, der er foretagen af de fire biskopper, og i en anden bulle opfordres ridderne til at understøtte hans foretagender istedenfor at modarbejde dem; i denne sidste nævnes meget betegnende kun de tre tyske bisper som dem, der har indviet ham, Albert forbigås. Endelig føjede Innocens d. 2. November hertil en fritagelse fra ethvert forhold af afhængighed overfor enhver som helst erkebiskop²⁾).

Man har været lige ved at forkaste nogle af disse buller som falske, da de formentlig skulde være indbyrdes uforenelige, men man nøjes nu dog med at antage, at paven har været aldeles ukendt med de stedlige forhold og derfor har kunnet tildele Theoderik den kirkeprovins, som han lige i forvejen havde overladt til Andreas at drage omsorg for. Men vi ledes dog på et andet spor ved den efterretning, at Theoderik d. 25. Avgust har været i bispedømmet Köln og her har foretaget en indvielse af et alter; det må uden al tvivl have været på vejen til Rom³⁾.

¹⁾ Bunge, I nr. 27—31.

²⁾ Bunge, I nr. 32—37.

³⁾ Schaten, *Annales Paderbornenses* I 963.

Theoderiks ankomst her må da være falden mellem udstedelsen af de afvigende buller, og den omstændighed, at de sidste alle taler til gunst for ham, stadfæster dette fuldstændig. Men modsigelsen forudsætter endnu noget andet og mere. Innocens vilde dog vist have betænkt sig på at underkende sin nylig udstedte bulle til Andreas, hvorved denne bemyndigedes til at indvie en biskop i Estland, hvis ikke han havde havt sikkerhed for, at erkebiskoppens valg netop vilde træffe Theoderik, der alt var viet; med andre ord, denne må have medbragt en anbefaling fra Andreas, i henhold til hvilken paven har anerkendt hans vielse.

Dette forudsætter da allerede ved denne tid et personligt forhold mellem Theoderik og Andreas, der både er såre forklarligt og på det bestemteste stadfæstes af hvad der senere skete. Alligevel vendte han tilbage til sit kloster og sin tidligere virksomhed; i året 1215 deltog han i det store koncil i Lateranet, og den 27. April 1216 træffer vi ham atter i Köln, hvor han indvier St. Pantaleons kirke. Efter hjemkomsten deltager han i to forskellige delinger af Estland: Albert, ridderne og han selv fik ved den sidste hver en tredjedel.¹⁾

Men heller ikke denne aftale blev holdt, og nu synes Theoderik for bestandig at have sluttet sig til Andreas og den danske konge; Henrik har kun usikre efterretninger om ham fra den følgende tid. Vi fejler heller neppe ved at antage, at det var ham, som udvirkede bullen af 9. Oktober 1218, der lagde alle de lande, Valdemar kunde vinde, under den danske kirke; den stred jo mod hans privilegium af 2. Nov. 1213 og krævede uden tvivl hans udtrykkelige afkald på den lovede uafhængige stilling; han måtte selv-

¹⁾ Annales Colonienses maximi, Pertz XVII. Henrik 19, 5—7. 20, 2. 4.

følgelig foretrække et virkeligt bispedømme i afhængighed af erkebispedømmet i Lund for et indbildt, om end uafhængigt.

Det var ikke første gang at kong Valdemar udbød ledning for at undertvinge Esterne og de andre folk ved Østersøens bredder, men aldrig havde han samlet en flåde som den, der nu flokkedes om hans banner. Skulde det være for dristigt at antage, at den geniale biskop Theoderik ved denne lejlighed har prædikeret korset med et eftertryk, som hverken kongen eller hans biskopper forhen havde mågtet? Vi har set, hvor udtømmelig på råd han var, hvorledes han forstod at samle alle om en fælles sag, at finde former til at give de mest modsatte personligheders begejstring samme retning. Her er det da at hypotesen om Danebroges oprindelse af Johanniterflaget finder sin naturlige plads. Med meget held havde biskoppen i Livland samlet ridderne om Tempelherrernes røde kors, han havde knyttet dem sammen til et ubrødeligt samlag, han havde draget folk til landet, som ellers aldrig vilde være kommen der, han havde derved givet hele kampen et skær af romantik, som havde og har en så vidtgående betydning i enhver krig. Skulde noget lignende ske i Danmark, da måtte selvfølgelig et andet mærke bruges, og hvad lå da nærmere end St. Hansbrødrenes korsbanner, der alt var kendt over hele landet, der alt havde været udfoldet i kampen mod Venderne og prydede det hus, som hirden anså for det værdigste sted til at ende sine dage i. Vilde det ikke mægtigt bidrage til at opildne den højbårne ungdom i Danmark, når der stilledes den i udsigt at få oprettet en sådan orden af riddere i Estland, hvis opgave skulde være en uafbrudt kamp mod de vantro og hvis broderskab skulde knytte sit navn til uforgængelige bedrifter og vinde herredømmet over vide strækninger!

Således vilde man formentlig kunne forklare, at det hvide korsflag fandtes foran biskoppens telt i det nysvundne land, det var jo bestemt til at herske fra denne borg og beskytte den kirke, som der skulde grundlægges; derfor kunde også kampen om det blive slagets midpunkt og den forestilling blive almindelig, at der fra det var udgået en overnaturlig kraft; derfor kunde det for fremtiden blive hirdens helligdom¹⁾ og i tidens løb kongernes mærke: Danebroge.

Den indvending ligger nær, at kilderne intet somhelst holdepunkt giver i så henseende. For Henriks vedkommende betyder dette ikke meget, men heller ikke de magre danske årbøger kunde ventes at indeholde noget derom. Det lå jo nemlig i forholdenes udvikling, at planen ikke kom til udførelse. Theoderik fandt sin død i kampen, og det er en erfaring, som talrige korstog har stadfæstet, at begejstringen havde ondt ved at holde sig i længden. De erfaringer, kong Valdemar gjorde i Estland med hensyn til riddernes evindelige stridigheder med biskopperne, kunde heller ikke opmuntre ham til at fastholde planen om at overlade eller dele de vundne fordele med en dansk ridderorden; der var grund nok til idetmindste at udsætte planens gennemførelse, — og imidlertid faldt han i fangenskab og landet gik tabt.

Des uforklarligere blev senere fanens oprindelse og betydning. Man mindedes dens rolle i det blodige slag ved

¹⁾ Dette særlige forhold til hirden, som alt i det foregående er fremhævet, spores muligvis endnu i Valdemars sigil «til Danelog (tyl Danælough)» d. e. til brug i retterthingssager. I kong Abels kæmrrer Tyge Pust's sigil ses over hans våben et lille Danebrogs-mærke (omskrift: S. dom. T. camera₇li regis Dacie). Thorkelins diplom. tab. IX.

Lindanese, men det blev snart gådefuldt, hvorfor den danske hær havde stridt under dette mærke, der var så forskelligt fra kongebanneret, løverne og hjerterne. Så sagde man, at det var kommen ned fra himlen midt i slagets trængsel.

Henrik af Letland har opbevaret et træk, der synes at tyde på, at korset i virkeligheden var de Danskes mærke i Estland. De udsendte deres præster, siger han, til byerne for at døbe og underkaste sig dem. Disse kunde dog ikke overkomme alle og udsendte derfor atter deres tjenere og lægmænd, for at de overalt kunde stænke befolkningen med det viede vand og oprejse store kors af træ i hver by, og således tage hele landet i besiddelse, Danekongen til hænde ¹⁾. Overalt hvor derimod Tyskerne trængte frem, rejste de Vorfrues billed til tegn på deres højhed. — Muligt var det jo, at også andre træk, når først opmærksomheden er henvendt derpå, yderligere kunde stadfæste den her fremsatte opfattelse.

¹⁾ Henrik 24, 2: Qui (Dani) baptizantes cruces magnas ligneas in omnibus villis fieri præcipientes et hoc modo totam terram ad manus regis Danorum preoccupare studebant. R. Usinger gengiver det ved »ein grosses weisses Kreuz« (Deutschdän. Gesch. s. 201).